

УДК 342(497.11) 949.71П
(Изворни научни рад)

Будимир Кошуткић*

ИДЕЈА РЕВОЛУЦИЈЕ И ДРЖАВА НАРОДА СРПСКОГ

Идеја револуције утицала је на васкрс српске државе, њен развој и на њен прањање. Историјском анализом српске државности открива се утицај на њу државности како идеја Велике француске револуције из 1789. године, тако и идеја Октобарске револуције из 1917. године. Захваљујући идејама слободе, једнакости, националне суверености, које су француски револуционари распршили светом, настао је свеобухватни национално-ослободилачки програм српских устаника почетком 19. века. Те идеје биле су и у темељима српске државе од њене обнове до стварања прве односно друге заједничке државе Јужних Словена. У дружој Југославији претежан утицај су имале идеје Октобарске револуције и марксистичко-лењинистичко социјалистичко учење.

Идеје Француске грађанске револуције утицале су позитивно на васкрс и прањање српске државе. Идеје Октобарске револуције, поред других чинилаца, изазвале су кризу српске државности с неизвесним последицама.

Кључне речи: *Револуција. – Држава народа српског. – Национална сувереност. – Национално уједињење. – Начертаније. – Начело једнакости. – Политичка и грађанска права. – Источно питање. – Социјалистичка мисао.*

Васкрс српске државе збивао се временски приближно с процесом остваривања Француске револуције, а наговештаји тога васкрса српске државе на европској политичкој карти могли су се уочити већ током извођења Америчке револуције. Идеје слободе, једнакости, људског достојанства, националног ослобођења и равноправности народа, које су биле високо уздигнуте у том револуционарном раздобљу, несумњиво су утицале и на збивања током

* Др Будимир Кошуткић, редовни професор Правног факултета Универзитета у Београду.

Првог и Другог српског устанка, као и на касније процесе уобличавања и развоја државе српског народа. Но, на развитак српске државе значајан утицај имале су и идеје твораца тзв. научног социјализма, Маркса, Енгелса и Лењина, као и успех Октобарске револуције односно успостављања Савеза Совјетских Социјалистичких Република. Чудним историјским парадоксом, пронаст идеја комунизма оличених у руском Октобру и СССР-у у последњој деценији овог века, уз стално присутну борбу великих сила за поделу интересних сфера, отворило је питање не само опстанка бивше СФРЈ него је, на специфичан начин, оживело одређене дилеме карактеристичне за време актуалности тзв. Источног питања у Европи. Као и некада, и сада је пред Европом и светом наново отворено српско питање, односно питање уобличавања и суштине државе народа српског. Временско раздобље у коме је то питање отворено крајње је проблематично. Амерички писац Френсис Фукујама тврди да смо сведоци краја човекове идеолошке еволуције и универзалног прихватања западне либералне демократије као коначног облика владавине.¹ Обрнуто, Семјуел Хантингтон мисли да ће сукоб цивилизација доминирати светском политиком и да ће линије додира различитих цивилизација бити линије борбе у будућности.² При том, Хантингтон смешта Словенију и Хрватску у западну цивилизацију, а Србију и српски народ у целини у источну, православну, цивилизацију. Ако би се Хантингтонов став о нестанку СФРЈ као последици сукоба три различите цивилизације, западне (католичко-протестантске), источне (православне) и исламске, показао истинитим, то би за судбину српског народа, и његову државу, имало далеко теже последице него било која врста идеолошког сукоба у раздобљу пре или после хладног рата.

I

Идеје слободе, једнакости и владавине народа, тако блиске грађанима античке Атине, нестале су нетрагом у феудалном раздобљу европских народа. Уместо грађанина појавио се поданик, уместо слободе и једнакости грађана карактеристичних за атинско друштво слободних људи, припадници феудалног друштва и државе били су неслободни и неједнаки. Тај поредак неједнакости и неслободе извлачио је свој легитимитет, пак, из воље божије и дужине временског трајања. Отуд је чврст ослонац таквом друштву давала хришћанска црква а њени великодостојници су чинили повлашћени део друштва, тзв. духовно племство.

1 Francis Fukuyama, *The End of History*, *The National Interest*, Summer 1989, p. 3.

2 Samuel P. Huntington, „The Clash of Civilizations“, *Foreign Affairs*, New York, 1993, p. 22.

У средњем веку изграђена је и снажна српска држава (погрешно је мислити да српска држава почиње са светом српском династијом Немањића, као и да њени корени сежу само до XI века), која је свој врхунац доживела за владе краља Милутина и цара Душана. Но, у том раздобљу је и нестала српска држава измождена својим унутрашњим поделама и освојачким походима исламских завојевача са истока.

Идеја о потреби радикалне измене феудалног друштва постепено је настајала у његовом окриљу. Развитак тржишне привреде, појава трећег сталежа и слободних градова поткопавали су саме темеље феудалне зграде. Пољопривреда није више била ни једини, ни најјачи сектор привређивања. Феудални односи представљали су све више кочницу за даљи друштвени развитак. Све то је доприносило стварању нових идеја о облицима могућег уређења друштва. Идеје о потреби корените измене постојећег поретка, о неопходности успостављања слободе и једнакости грађана као неопходних претпоставки њиховог права на аутономију, идеје о значају политике и политичког, о демократији – постепено су постајале владајуће идеје тог времена. Идеја о неопходности револуције овладавала је све више масама. Та револуционарна идеја носила је у себи и доста утопијског, јер је захтевала настанак нечег што није постојало у датом времену а било је неизвесно и у ком обиму може уопште бити остварено.

Идеја о револуцији, настала у позном европском феудалном друштву, у раздобљу француских енциклопедиста и западноевропске просвећености, носила је у себи идеју и демократије и утопије. Да би успела, револуција је морала привући у своје редове већину народа. Стога, та идеја се морала представити као демократска, у њеним коренима морала је бити уткана вредност слободе и једнакости грађана, као и политичко начело о потреби и могућности реконституције друштва у политичку заједницу слободних људи. Политика и воља добили су право грађанства, а легитимитет власти није се више тражио у постојању од памтивека и божијој вољи, него у демократским начелима слободе, једнакости и аутономије човека и грађанина. Зато, није било чудно што је тој револуционарној идеји била иманентна мисао о радикалном прекиду с прошлошћу и тежња за уобличавањем демократске државе-нације.

Прихватајући ту идеју о потреби револуције у служби остварења слободе и једнакости, западни мислиоци од Лока, Хобса, па до Русоа, односно од Хегела до Токвила, постављали су у основи следећа питања и покушавали да за њих нађу одговарајућа решења: „Какво друштво треба да уобличимо ако себе сматрамо аутономним појединцима? Какве социјалне везе могу бити успостављене између слободних и једнаких људи, пошто су слобода и једнакост предуслови наше аутономије? Како се може појмити друштво у

коме је сваки појединац суверен над собом а које, истовремено, мора ускладити сувереност над собом са сувереношћу свих над свима.“³

Историјско искуство показује да очекивања која је проузроковала идеја о револуцији и демократији нису никад до краја остварена. Јаз између жељеног и достигнутог може бити и био је различитог обима. То се показало у ходу историје од Француске револуције, преко Америчке до Октобарске. Француска револуција је прогласила потпун раскид с прошлоћу. Отуд, у њој је, посебно у времену владавине јакобинског терора, важило и правило окрутне ликвидације аристократског дела старог друштва. Терор и демократија немају, пак, ништа заједничког. Јер, терор је супротан самој идеји, која је била у сржи Француске револуције, о неопходности изградње новог друштва слободним пристанком свих његових чланова. Стога, Токвил ће написати да је Америчка револуција, за разлику од Француске, пример нереволуционарног успостављања демократије. Срећа је Американаца, истицао је Токвил, што су достигли демократију без потребе да преживе патње демократске револуције, што су рођени једнаки уместо да постају једнаким.⁴

Неопходност француских револуционара да порекну своју аристократску и феудалну прошлост, да одвоје католичку цркву као битан ослонац француског аристократског друштва у прошлости од нове демократске државе-нације тражила је од њих развиће демократске филозофије и теорије о универзалности природних права. За разлику од Американаца који нису имали потребе да улажу велике напоре у стварању апстракција како би себе прогласили слободним и једнаким (њихови су социјални услови били блиски овим идеалима, јер су енглески пуританци и други иселјеници оставили у старом свету аристократски поредак да би у новом живели као слободни и једнаки), француски револуционарни мислиоци то су морали чинити, јер њихова историја није нудила подршку за тврдњу о слободи и једнакости француских грађана. Стога и тако велики значај Декларације о правима човека и грађанина и инсистирање на њеном нормативном карактеру. Ипак, не сме се превидети да је Лафајет, користећи се искуствима које је стекао као официр у америчкој војсци у рату за независност, у ту декларацију пренео скоро дословно Џеферсонове формулације о људским правима из Декларације о независности, коју је у јулу 1776. године прогласило 13 америчких држава. Наиме, Џеферсон је написао да су очигледне следеће истине: „Да су сви људи створени једнаки; да су им од Творца подарена извесна неотуђива права;

³ Francois Furet, „Democracy and Utopia“, *Journal of Democracy*, Number 1, January 1998, p. 65.

⁴ Алексис де Токвил, *О демократији у Америци*, Сремски Карловци, 1990, стр. 21. и сл.

да међу та права спадају живот, слобода и трагање за срећом.⁵ Наравно, у француској Декларацији о правима човека и грађанина из 1789. године дате су и нове формулације о људским правима које превазилазе сличне одредбе из Повеље о правима усвојене у јуну 1776. године у Вирџинији, односно из америчке Декларације о независности из јула исте године. Међу тим новим правима је и посебна формулација о слободи према којој „човек ничим није спутан да учини све што не ограничава права другог“ и да та слобода обухвата и право говора, слободу штампе, слободу вероисповести и слободу од произвољног хапшења. По себи се разуме да се у Декларацији истиче и право на супротстављање насиљу, као и легитимност права на побуну уколико се у политичкој заједници не поштују неотуђива права човека.

Француска револуција садржавала је у себи утопистичке елементе у смислу да је имала апстрактне циљеве и крај који се није могао са сигурношћу предвидети. Стога није било чудно што се прва етапа револуције завршила радикалним рушењем старог режима, усвајањем Декларације о правима човека и грађанина и успостављањем републике. Од тог дана успостављања републике, тј. од 21. септембра 1792. године, успостављен је и нови календар. Циљ револуције и републике није био више у томе да се исказе кроз конституционално право и преко начела правне државе, већ да осигура да слобода и једнакост тријумфују над својим непријатељима. У свом чувеном говору од 25. децембра 1793. (друге године према тадашњем револуционарном календару), Робеспјер ће истаћи да је реч о новом режиму у историји (а не о римском моделу привремене диктатуре како ју је описао Русо у свом *Друшћивеном уговору*), о револуционарној а не конституционалној влади, чији циљ није да очува републику, већ да је изнађе, ослобађајући је од њених непријатеља средствима терора. Отуд супериорност револуције над правом. Јер, пре него што револуција буде могла да влада инструментима права, она мора да реконституише сваки субјект у нови друштвени уговор. Другим речима, неопходно је обезбедити, мислио је Робеспјер (о чему је раније писао Русо), прелаз од човека ка грађанину, тј. остварити регенерацију хуманости.

Терор је претио уништењу а не обнови хуманости. Робеспјер је пао у јулу 1794. године, а околности су захтевале рехабилитацију „легалитета“ на штету „револуционарног“. Израз тих потреба је и Устав из 1795, (треће године према револуционарном календару). Политички субјекти који су срушили Робеспјера нашли су се ухваћени у замку два противречна императива.⁶ Они нису ни могли, ни желели да се одрекну револуције, јер их је она начинила тим

5 Џеферсон се инспирисао Локовим идејама да људи имају природно право на живот, слободу и својину, али је тим правима додао и право на срећу.

6 Потпуније у: F. Furc, *op. cit.* str. 71. i sl.

што су постали. Али, они је нису могли у целости ни подржати, јер је терор био њен саставни део. Противречје је разрешио млади швајцарски мислилац Бендамен Констан, који је стигао у Париз 1795. године. Наиме, Констан је утврдио постојање два типа револуције. Прва настаје из зјапа који постоји између институција и идеја народа и састоји се у насилном прилагођавању институција идејама. Овај тип револуције, према Констановом схватању, израз је историјске нужности. Обрнуто, друга врста револуције догађа се када се револуција, изгубљена у утопији, прелије преко оквира људског духа. Револуција се тада губи у нереалном, немогућем и арбитрарном, преображавајући се у насиље као своје друго лице.

У исто време, док су трајали Констанови напори да учврсти револуцију у токове историје, Грахус Бабеф се трудио да покрене нову револуцију, јер је она створила буржоаски свет тако далек од њених револуционарних обећања. Док се Констан позивао на законе историје, Бабеф је веровао у јакобински култ воље. Отуд, за Бабефа, револуција је била инвенција, замисао будућности а не остварење неопходности. На овој алтернативи, европска левица се још од тих дана непрекидно спори, а Маркс је покушао да ту алтернативу између детерминизма и индетерминизма у револуцији рационално разреши. Лењин и његови большевици су веровали да су у Октобарској револуцији, 128 година након Француске револуције, следећи основе Марксове мисли, нашли тај склад између нужности и воље у револуционарном подухвату.

II

Идеја револуције, и с њом повезана идеја о потреби националног ослобођења и стварања националне државе, настала је код српског грађанства у Јужној Угарској крајем XVIII века, под непосредним утицајем француских енциклопедиста и западноевропске просвећености. У том делу српског народа зачета је идеја о потреби ослобађања српског народа од отоманског ропства, уједињења Срба и ослобођења и уједињења свих Јужних Словена. Та идеја је нашла плодно тло у Црној Гори Петровића, Његоша и Данила, а постајала је све ближе реалности обновом српске државе на просторима некадашње српске деспотовине Стефана Лазаревића и Ђурђа Бранковића, након Првог и Другог српског устанка од 1804. до 1815. године.

Национална револуција српског народа, остварена кроз Први и Други српски устанак, представљала је и прекретницу у решавању тзв. Источног питања. Јер, револуционарност Првог српског устанка огледала се у томе што се српски народ, српске сељачке масе, борио против отоманског феудалног поретка а за успостављање друштва једнаких и слободних грађана. Једноставно, као и у

Америчкој револуцији, у српском народу тога времена није било властите аристократије коју је требало елиминисати. Стога, борба за национално ослобођење била је, истовремено, и борба против Отоманског царства и отоманског феудалног поретка. С друге стране, истицање народносног начела српских устаника угрозило је тада владајуће легитимистичко начело на коме су почивали не само Аустрија и Турска (царства која су у подређеном положају држала бројне друге народе) него и тадашњи систем равнотеже европских сила. Како се у српском устанку, после 1806. године, као обележје устаничког националног програма јавила и његова интегралност (тј. захтев за националним ослобођењем Срба који су се налазили под влашћу Турске, Аустрије или Наполеонове Француске), није чудно што су та обележја револуционарности и интегралности изазвала подозрење европских сила тога времена које нису желеле да њихова сфера утицаја на Балкану буде доведена у питање.⁷ Наполеонова Француска, којој револуционарно начело није било страно, налазила се у непријатељским односима с другим европским силама тога времена, посебно с Русијом, и придавала је велики значај Отоманском царству као „природном“ противнику Русије. Русија, пак, због свог феудалног карактера и страха да Аустрија и Француска замене Турску на Балкану зазирала је, у одређеној мери, и од револуционарности и од интегралности националног програма српских устаника.

Тај сплет изукрштаних интереса тадашњих европских сила на Балкану имао је за последицу да Наполеонова Француска, која је била извор и подстицај за развој националне свести и националног програма Срба, у доба Првог српског устанка, посебно у појединим његовим фазама, буде најжешћи противник тог устанка. Током 1806. године, Французи су се сукобили с Русима и Црногорцима у борби за Боку и Дубровник. Аустрија је, након мира у Пожуну, била приморана да уступи Французима не само Далмацију него и Боку Которску. Како је пут за Боку водио преко Дубровника, Французи су затражили слободан пролаз кроз Дубровник и предају Боке. Ти догађаји су изазвали ратни сукоб између Руса, Црногораца и Француза. С друге стране, у то време, аустријски цар био је приморан, због невоља с Французима, да одбије Карађорђеву понуду да прими српски народ под своје окриље. Немајући куд, устаници су се обратили за помоћ једноверној Русији и затражили да дођу „под крило трона рускога“ и да им Русија помогне у ослобођењу од Турака. Знајући за ове околности, Наполеон је упутио у Цариград свог генерала Себастијанија са задатком да погорша односе између Русије и Турске. Себастијани је, између

7 Упореди: Љиљана Алексић-Пејковић, *Балкан балканским народима. Између легитимистичког и националног принципа. Ислам. Балкан и Велике силе*, Историјски институт САНУ, Београд, 1997, стр. 146.

осталог, понудио и француску помоћ да се сломи српски устанак. Штавише, сам је Наполеон, примајући признање своје царске титуле и богате дарове од Султановог изасланика Мухиб-ефендије, рекао „да све што се деси срећно или несрећно Турцима биће срећно или несрећно за Француску“. А Наполеонов генерал Себастијани, тражећи од кнеза Ипсилантија у Букурешту да прихвати француско гледиште о српском устанку, рекао је и да је цар веома љут и на другог руског савезника, Црногорце, и да се „зарекао да истреби овај народ“.⁸

Наполеон је предузео одговарајуће активности и против интегралности националног програма српских устаника. Стварајући и ширећи своје Илирске провинције, посебно од 1809. до 1814. године, Наполеон је покушао да развије посебну националну свест код Срба, различиту од националне свести српских устаника. Том циљу имала је да послужи и та прва административна заједница Срба, Хрвата и Словенаца под једним именом и уз употребу народног језика. На тај начин, захваљујући и Наполеону и његовим Илирским провинцијама, још у Првом српском устанку отворена је и југословенска димензија српског питања, дат је основ за каснији Илирски покрет Људевита Гаја и постављена је дилема да ли српско питање треба решавати у ужим српским оквирима или ширим, југословенским.⁹

Суочен са јасним отпором тадашњих европских сила народносног начелу на Балкану, у атмосфери беспоговорне владавине легитимистичког начела после слома Француске револуције и стварања Свете алијансе, српски прваци и кнез Милош zaloжиће се против деобе турских поседа на Балкану између великих сила и за постепену дезинтеграцију Турске на темељу историјских права бивших средњовековних балканских држава. Наравно, реч је била о прикривеном националном принципу, који су српски прваци покушали да заогрну легитимистичким плаштом.

Историја је хтела да управо Француска, после Јулске револуције од 1830. године, формулише отворено тај од кнеза Милоша и других српских првака његовог времена назначени принцип „Балкан балканским народима“. Наиме, ни сам Наполеон, ни Француска као родоначелник идеје о Европи као заједници народа, нису задржали трајно неповољан однос према српској националној држави и потреби њеног признања и њене заштите. Наравно, на промену основног приступа Француске српском националном питању више су утицали њени геостратешки интереси и потреба

8 Владимир Ђоровић, *Историја Срба*, трећи део, БИГЗ, Београд, 1989, стр. 38.

9 Љиљана Алексић-Пејковић, *op. cit.* стр. 146; Драго Роксандић, „Француско империјално плирство у илирским покрајинама (1809–1813)“, *Југословенски историјски часопис*, 3, XXII, Београд, 1987, стр. 17–37.

одржавања равнотеже моћи с другим европским силама него њен однос према револуционарном карактеру настанка српске државне идеје и непостојања феудалног поретка у њој, што је у то време још увек било обележје главних европских сила, наравно, сем Француске. Не желећи да Балкан, због слабости Отоманске царевине, буде подељен између Аустрије и Русије, француски министар иностраних послова војвода Де Брољи је у француској Народној скупштини маја 1833. године исказао став да Турску, кад више не буде могла да се одржи, треба на Балкану да замене балкански народи организовани у државе. Тај принцип, уобличен у формулу „Балкан балканским народима“, примењен је у рату балканских држава против Турске 1912, а утицао је, како се то донедавно чинило, и на дефинитивно решење тзв. Источног питања на Париској мировној конференцији 1919. године.¹⁰

Идеје зачете у Француској револуцији, посебно оне о Европи као заједници народа односно националних држава, утицале су на политику аутономне српске државе и преко деловања одређених револуционарних снага у Европи тога времена. Француски политички мислиоци, а посебно пољски и други словенски револуционари који су нашли уточиште у Паризу (као и неки угледни енглески писци), имали су значајан утицај на стварање *Политике Србије*, изузетног дела Илије Гарашанина из 1844. године. Основне мисли изнете у том делу (познатом под називом *Начертаније* јесу следеће: Турско царство неће имати дугу будућност; Аустрија и Русија би се лако могле споразумети о подели турске територије и спречити балканске народе да створе своје државе; Србија мора окупити српски народ и, с тим у вези, мора успоставити добре везе са суседним Србима и међу њима организовати национални рад; Србија мора ступити у везу с осталим Словенима у Турској, а на првом месту се мора споразумети с Бугарима и затим успоставити савез с Црном Гором; природно је да се Србија наслони на Француску и Енглеску, а нормално би било да се Срби наслоне и на Русију, али то од саме Русије зависи; Русија је окренута Бугарској, јер се та земља налази управо пред вратима Цариграда; Србија се мора трговински еманциповати од Аустрије и потражити нови трговински пут преко Скадра до мора.¹¹ Време ће показати да та Гарашанинова тежња за новим трговинским путевима неће бити остварена ни у одлукама Берлинског конгреса из 1878. године, које су, како је добро приметио Јован Цвијић, утамничиле Србију и српски народ (наравно, само признање пуне независности Србије на том конгресу било је од изузетног историјског значаја).

10 Љиљана Алексић-Пејковић, *op. cit.*, стр. 139–140; Васиљ Поповић, *Источно питање – историјски преглед борбе око оцртања Османлијске царевине у Леванту и на Балкану*, Сарајево, 1965.

11 Михајло Војводић, „Идеје Гарашаниновог *Начертанија* и политичка мисао у Србији крајем 19. века“, *Илија Гарашанин (1812–1874)*, САНУ, Београд, 1991, стр. 2.

Било је више разлога што је Илија Гарашанин сматрао да је природно да се Србија наслони на Француску и Енглеску. Најпре, у времену у коме је Гарашанин писао свој програм спољне политике Србије ни Француска ни Енглеска нису имале територијалне претензије на Балкану, а Аустрија и Русија јесу. Затим, Гарашанину се чинио посебно прихватљивим став Француске, утврђен још 1833, да Балкан, у случају пропасти Турског царства, треба да припадне балканским народима. Најзад, не једном, Гарашанин је испољавао своје симпатије за неке од основних принципа на којима је почивала организација француске државе и друштва, а посебно за вредности слободе и једнакости људи. Јер, у Француској, као ни у Србији тога времена, није постојала кметска везаност за земљу, односно није постојао феудални поредак.

Гарашанинов пројекат спољне политике Србије био је хваљен, али и веома критикован. Наравно, поред организоване критике од стране Аустрије, и поред тога што је Гарашанин у свом *Начертанију* изоставио помињање Срба у тадашњој Аустрији, на сличним позицијама, али из других побуда, нашли су се и поједини српски социјалисти односно комунисти. Гарашанину је замерено да није прихватио југословенску политику Фрање Заха, да је *Начертанијем* поставио основе великосрпске политике, да је јужнословенској идеји илираца свесно супротставио идеју Душановог царства и да је спољнополитичку активност Кнежевине Србије ограничио на територије под Турцима. На неоснованост ових критика упућује брижљива анализа околности у којима је тај програм настао, неопходност да се узму у обзир тада владајући односи између великих европских сила, као и стварне могућности Србије да помогне ослобођењу и уједињењу Срба настањених у тадашњој Турској и Аустрији, као и ослобођењу Јужних Словена уопште.¹² Нема сумње да је далеко ближи истини Стојан Новаковић када указује да је кнез Михаило средином XIX века мислио како треба ослободити хришћанске народе и како би то могао да изврши савезом хришћанских балканских држава. На томе је кнез Михаило радио са својим славним државником Илијом Гарашанином. „Онда није било могуће то, што су они мислили, али данас, 50 година касније, ево наједанпут као чаробним штапићем, излази она њихова велика мисао.“¹³ Могућност остварења идеје о ослобођењу хришћанских народа од Турске, о којој говори Стојан Новаковић, и значајна улога Србије у том ослобођењу постојала је у то време и због тога

12 О неоснованости тих примедба упућених Гарашаниновом *Начертанију* потпуније у расправи Василија Крстића „Гарашанин и Хрвати“, у књизи 16 Одељења историјских наука САНУ, *Илија Гарашанин (1812–1874)*, Београд, 1991, стр. 273–292.

13 Ове речи изговорио је Стојан Новаковић у Народној скупштини Краљевине Србије 1912. године, по склапању Балканског савеза, десетак дана пре почетка Првог балканског рата. Упореди: Михаило Војводић, *op. cit.*, стр. 10.

што је Новаковићева и Пашићева Србија прихватила и развила начела једнакости, слободе и парламентарне демократије, чији су темељи постављени у Америчкој и Француској револуцији.¹⁴

III

Нису само идеје настале уочи и током француске грађанске револуције утицале на појаву и карактер државе српског народа. Напротив, далекосежан утицај оствариле су и идеје о неминовности социјалистичке револуције, посебно успешан исход Октобарске револуције, настанак и нестанак Совјетског Савеза, тог чеда марксистичко-лењинистичког револуционарног учења. Још у својим раним радовима Маркс и Енгелс су указивали да је историја сваког досадашњег друштва историја класних борби, с тим да је „постојање класа повезано само с одређеним историјским фазама производње; да класна борба води неминовно диктатури пролетаријата; да та диктатура чини само прелаз ка укидању свих класа и ка бескласном друштву“.¹⁵ Отуд је Маркс указивао да је могућност немачке еманципације, као и еманципације уопште „у формирању једне класе везане радикалним ланцима, класе грађанског друштва која није класа грађанског друштва, сталежа који је распад свих сталежа, сфере која поседује универзални карактер својим универзалним патњама и која не тражи никакво посебно право, јер јој није учињена никаква посебна неправда, него неправда уопште, која се не може позивати на историјско, него само на човечанско право, која се не налази у једностраној супротности према последицама немачког државног уређења, него у свестраној супротности према претпоставкама тог уређења... Ово распадање друштва у облику посебног сталежа јесте пролетаријат.“¹⁶ Пролетаријат, пак, као најнижи слој тадашњег капиталистичког друштва, према Марксовом и Енгелсовом мишљењу, „не може да се подигне, не може да се усправи, а да се не баци у ваздух цела надградња слојева који сачињавају званично друштво“.¹⁷

14 Ј. Цвијић је указао да је српска интелигенција мисли о слободама и правима човека преузела из Француске, инспирисана фактима француске историје, нарочито Великом револуцијом. А за Н. Пашића, „демократија је била не само темељно политичко опредељење него и моћна полука којом ће се убрзати остварење националних идеала, уједињење Срба у једну државу“, Д. Т. Батаковић, *Србија на Зајпаду. О француским утицајима на политички развој модерне Србије*, „Сусрет или сукоб цивилизација на Балкану“, Историјски институт САНУ Београд – Православна реч Нови САД, 1998, стр. 307–326.

15 К. Маркс – Ф. Енгелс, *Изабрана дела*, књ. друга, Београд, 1949, стр. 442–443.

16 К. Маркс, „Прилог критики Хегелове филозофије права“, *Рани радови*, Загреб, 1967, стр. 104.

17 К. Маркс – Ф. Енгелс, *Манифест Комунистичке партије*, *Изабрана дела*, књ. прва, Београд, 1949, стр. 25.

Мисли Маркса и Енгелса, као и других представника Прве, Друге и Треће интернационале, нашле су своје присталице у тадашњој Србији и нису остале без утицаја на питање борбе за ослобођење и уједињење целокупног српског народа, који је живео у то време у две царевине, аустријској и турској, и у две српске државе, Србији и Црној Гори. У том погледу посебно су значајна схватања Светозара Марковића и Димитрија Туцовића.¹⁸

Светозар Марковић је, под значајним утицајем Маркових ставова, сматрао да начело народности треба скопчати с општечовечанским напредним појмовима. Треба проповедати народу ослобођење од сваке тираније.¹⁹ Према Марковићевом мишљењу, „ослобођење једног народа од тираније другог народа само је један колут у ланцу других слобода“.²⁰ Сходно таквом приступу националном начелу, тј. начелу народности, С. Марковић је логички извео закључак да је ово начело споредно у односу на друга начела и установе које се предлажу народу у име остварења националног начела. Отуд, Марковић ће похвалити ставове Српске народне странке у Аустрији која се за српску народност бори у име слободоумних начела. Кад то не би био случај, мисли Марковић, зар не би било једноставније ставити на своју заставу „српско јединство под круном Франца Јосифа, императора аустријског“. Ако то народњаци нису учинили, то је последица њиховог уверења да ће се њихова начела пре остварити у „оделитој српској држави но у аустроугарској монархији“.²¹ Стога, у праву је Слободан Јовановић када указује да у овом смислу ваља тумачити једну крајње „необичну“ изреку Светозара Марковића да је њему свеједно хоће ли у Србији владати Обреновић или Фрања Јосиф. Јер, Светозару Марковићу је главно да српска држава буде уређена по извесним политичким начелима. Ако то није случај, ако је то уређење супротно социјалистичким и самоуправним начелима које сам предлаже, Марковићу је свеједно да ли ће српска држава у националном погледу бити самостална или не.²²

Критикујући начело народности када се користи за остварење неслободоумних циљева, било у унутрашњој било у спољашњој политици, С. Марковић није био противник српског уједињења. Он је само сматрао, и о томе 1872. године писао у свом делу *Србија*

18 Светозар Марковић, поред др Живојина Жујовића, био је први српски социјалиста. Но, Српска социјалдемократска партија је основана знатно после смрти Светозара Марковића, тек 1903. године, а Димитрије Туцовић је био њен секретар.

19 С. Јовановић, *Светозар Марковић, Политичке и правне расправе*, књ. 2, Београд, 1990, стр. 118–119.

20 С. Марковић, *Раденик*, 1871, бр. 27; С. Јовановић, *ишћ. дело*, стр. 119.

21 С. Марковић, *Раденик*, 1872, бр. 20.

22 С. Јовановић, *ишћ. дело*, стр. 119.

на *Истџоку*, да не треба следити пут кнеза Михаила, тј. стварати Велику Србију „завојевањем“. Уместо метода „завојевања“, С. Марковић предлаже методу „револуције“. Разлику између те две методе С. Марковић види у томе што „завојевање“ претпоставља да Србија ослободи па присаједини себи Босну, Херцеговину и Стару Србију, а „револуција“ – да се ова три дела српског народа у Турској удруже са Србијом на савезној основи. Тиме би, према мишљењу Марковића, била створена Српска федерација а не Велика Србија и избегло би се стварање јединства канцеларија односно пандурско-полицијског система карактеристичног за Србију тога времена.²³ Другим речима, без социјалног преображаја у Србији, суверенитета народа и локалне самоуправе у њој, нема реалних основа за стварно ослобођење и уједињење српског народа. Тиме је С. Марковић порекао ослободилачку улогу коју има да изврши српска монархија у ослобођењу и уједињењу српског народа, одбацујући пијемонтску улогу Србије као неоствариву, и залажући се за федеративну државну заједницу чије остварење претпоставља социјалну револуцију и у Турској и Аустрији.²⁴

Сличне погледе Марковићевим на решавање српског националног питања имао је и Димитрије Туцовић, један од првака Српске социјалдемократске партије, основане 1903. године. Као и Светозар Марковић, Димитрије Туцовић пише о завојевачкој политици у Србији. Наравно, предмет критике нису непосредно, као код Светозара Марковића, кнез Михаило и његов министар Гарашанин, већ српска буржоазија.

Својој књизи *Србија и Арбанија*, из јануара 1914. године, Туцовић је дао поднаслов: „Један прилог критици завојевачке политике српске буржоазије“. Понет социјалистичким идејама Маркса и Енгелса, Туцовић се труди да ствари посматра из угла предстојеће социјалистичке револуције. Он размишља у том правцу и кад суди о ставовима аустромарксиста о националном питању, који су пропустили да осуде акт анексије Босне и Херцеговине из 1908. године, и кад пише о проблемима Србије да се ослободи гвозденог загрљаја Аустроугарске и изнађе слободне путеве у Европу за робу и људе. Из тих

23 С. Марковић пише у листу *Раг* 1874. године да су претпоставке за решавање тзв. Источног питања „социјални преображај изнутра на основу народног суверенитета и општинске самоуправе, револуција у Турској и федерација на Балканском полуострву“. Потпуније у књизи Драгана Суботића, *Српски социјалисти и национално питање*, Београд, 1990, стр. 10 и сл. Више о српским социјалистима: Л. Перовић, *Српски социјалисти 19. века. Прилог историји социјалистичке мисли*, Београд, 1995.

24 У листу *Ослобођење* бр. 7/1875. Марковић пише: „Упоредите у самој ствари и Пијемонт и Италију са 22 милијуна душа у једној географској целини, једне вере и народности и Србију са растућим 5 – 6 милијуна душа разних вера и са разним словенским племенима у окружењу. Каква сличност ту може бити у раду за Ослобођење.“

разлога, Туцовић ће се обрушити на покушаје српске владе да обезбеди излаз на Јадранско море преко северних делова Албаније. Константујући да у Албанији Аустроугарска и Италија воде завојевачку политику, да је аустроугарско залагање за самоопредељење Албанаца и других балканских народности грозно шегачење с народносним начелом, Туцовић указује да су и „претензије Србије на завојевање Арбаније грубо гажење, бацање под ноге тог начела. Прокламујући ту политику, српска буржоазија је сада први пут са лица српског народа скинула вео једне потиштене нације која се бори за своје ослобођење... Овај нови курс у политици српске буржоазије има за социјалну демократију више него теоријски значај. Он није само потврда нашег гледишта да су национални идеали владајућих класа лаж иза које се крије тежња за експлоатацијом народа у земљи и поробљавањем туђих народа.²⁵ Национално ослобођење и уједињење које тражи за свој народ капиталистичка буржоазија одриче другим народима.“²⁶ По мишљењу Туцовића, „пролетаријат се мора борити за широке демократске слободе унутра, које ће народну судбину предати народу у руке, за уништење милитаризма и монархизма, те тако омогућити велику међубалканску заједницу, у којој ће слаби балкански народи наћи себи заштите“.²⁷

Суочен с критикама да српска социјалдемократија запоставља српске националне интересе, следећи тако пут својих учитеља Маркса и Енгелса, и посебно критике које је изрекао Јован Скерлић (иначе један од оснивача Српске социјалдемократске партије) у својој књизи *Светозар Марковић, његов животој, рад и дело* односно у чланку „Карл Маркс о Србима“ у *Српском књижевном гласнику* из 1910. године, Д. Туцовић указује да све те критике Маркса и Енгелса као непријатеља Руса и Јужних Словена, односно ставова српске социјалдемократије о националном питању не почивају на јаким аргументима. Наводећи несумњиво жестоке оцене о Русима и Словенима које је Маркс написао у *Новим рајнским новинама* после пораза револуције 1848, као и за Србе релативно повољан текст из 1853. о тзв. Источном питању, Туцовић указује да „Марксу и његовим сарадницима није било стало до борбе против Словена већ до одбране револуције – до одбране од свих владајућих сила, биле оне у Берлину или Петрограду, Бечу или Прагу, Пешти или Загребу“.²⁸

25 Чврсто верујући у илузију да постоји дубока солидарност између припадника радништва различитих држава, Туцовићева Српска социјалдемократска партија је, у Народној скупштини Србије 1914. године гласала против усвајања тзв. ратних кредита.

26 Димитрије Туцовић, *Србија и Арбанија*, Београд – Загреб. 1945, стр. 100–101.

27 Димитрије Туцовић, „О савезу слободних балканских народа“, извод из говора одржаног 14. марта 1910. године у Београду, *Изабрани списи*, књига 2, Београд, 1950, стр. 39.

28 Димитрије Туцовић, „Маркс и Словени“, *ист. дело*, књ. 2, стр. 158–159.

Српска социјалдемократска партија није имала велики утицај у политичком животу ондашње Србије.²⁹ По избијању Првог светског рата, Србија се нашла у ситуацији да много допринесе победи савезника у том рату. На темељу тог свог значајног доприноса победи савезничких сила, Србији су те силе признале значајна права. Њена влада, уз немале утицаје Француске и Енглеске, определила се за стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца. На уобличавање те државе није била без утицаја ни победа Октобарске револуције у Русији и потреба да јака заједничка држава Јужних Словена на Балкану буде једна врста бране против ширења те большевичке опасности. Сем тога, Француска и Енглеска су тежиле да спречавањем обнове аустроугарске империје ослабе снагу Немачке као свог потенцијалног непријатеља у будућности. Српска влада је на тај начин (прихватајући такво опредељење европских сила победница, својих ратних савезника, а полазећи од ратних циљева утврђених у Нишу 1914. године, као и изражене жеље словеначког и хрватског народа за уједињењем са српским народом у једну државу) дала свој допринос ишчезавању српске државе са светске историјске позорнице, док још процес формирања посебне националне свести код Срба западно и источно од Дунава и Дрине није био у потпуности довршен.³⁰ Наравно, стварање Краљевине Срба, Хрвата и Словенаца није проузроковало никакав прекид у међународноправном положају Краљевине Србије (пошто се уговорни положај Краљевине СХС није разликовао од уговорног положаја Краљевине Србије). Стога, са становишта међународног права, Краљевина СХС није била нова него стара држава. Но, и то је важно истаћи, са становишта уставног права, с обзиром на потпуни прекид у дотадашњем уставном положају Краљевине Србије (Устав Краљевине СХС није донет по одредбама Устава Краљевине Србије, нити је Устав Краљевине Србије протегнут на целу територију Краљевине СХС), Краљевина СХС је нова држава.³¹

При конституисању и уставном уређењу те нове државе, њена влада (на чијем челу је био Стојан Протић) и краљ тежили су да уобличе националну, унитарну и демократску државу „при-

29 Одређене идеје Светозара Марковића о локалној самоуправи, које је преузео из искустава Париске комуне и Марксовог рада „Грађански рат у Француској“, утицале су на концепцију локалне самоуправе у програму Радикалне странке из 1881. године. Но, када је дошла на власт, Радикална странка је значајно изменила свој првобитни концепт и тај измењени концепт локалне самоуправе унела у Закон о уређењу општина и срезова из 1890. године.

30 Потпуније о том питању у монографијама М. Екмечића: *Рајини циљеви Србије 1914*, друго издање, „Просвета“, Београд, 1990. *Стварање Југославије 1790–1918*, књига 2, „Просвета“, Београд, 1989.

31 Потпуније у: Ратко Марковић, *Уставно право и политичке институције*, Београд, 1995, стр. 127–130.

меном начела народног самоодређења прокламованог од председника САД Вилсона и од свију Сила Споразума“, како се истицало у адреси делегације Народног већа престолонаследнику-регенту Александру, 1. децембра 1918. године. Другим речима, када се применом националног начела увидела Аустроугарска било је природније да се Краљевина СХС образује не као вишенационална и федерална држава него као демократска држава-нација по узору на уређење Сила победница.³² Штавише, њени творци су је административно поделили на области, округе, срезове и општине, не према национално-историјском мерилу, већ према природним, социјалним и економским карактеристикама. Веровало се да је могуће, као и у САД (а узимао се у обзир и процес националног обједињавања Немачке и Италије), од јужнословенских народа створити јединствену нацију, Југословене. С обзиром на мале етничке разлике, као и на раније прихватање новоштокавског дијалекта српског језика као основе заједничког књижевног језика Срба и Хрвата, тај задатак се чинио могућим. Показало се, међутим, да је идеја југословенства била прихваћена претежно од српског народа, што је разорно деловало и на његову националну свест и на способност да се одржи и развија у надолazeћим бурним временима.

Против новостворене заједничке државе Срба, Хрвата и Словенаца дигле су се у то време моћне снаге. Ватикан није с радошћу прихватио нестанак Аустроугарске, у којој је католичка вера била званична државна религија. Отуд је на Југославију гледао као на вештачку версајску творевину, на чијем докидању је радио с различитим интензитетом до коначног остварења тог циља. С друге стране, тврдећи да је великосрпски хегемонизам и конзервативизам главна препрека за остварење социјалистичке револуције у Југославији, истом циљу разбијања Југославије тежила је и Коминтерна, као и њен инструмент у Југославији – Комунистичка партија Југославије. Зато не треба да чуди што су међусобно могли сарађивати, између два светска рата, хрватске усташе и југословенски комунисти. Занимљиво је, при тој сарадњи, да су словеначки и хрватски комунисти били свесни националних циљева својих народа, а већина српских комуниста је својом отаџбином сматрала не Србију и Југославију него СССР. То је био и одлучујући разлог што је, у пројектима КПЈ о остваривању права на самоопредељење

32 Француска, Енглеска и Италија биле су и остале унитарне националне државе, а САД су, у том временском раздобљу, представљале федералну националну државу (сви амерички држављани, без обзира на њихово етничко порекло, сматрани су по националности Американцима). Идеја о САД као вишенационалној, вишеверској и вишекултурној држави, новијег је датума и није ни данас универзално прихваћена.

до отцепљења југословенских народа, број југословенских нација стално растао, а права српског народа и његове територије неприкидно смањивани.

После окончања Другог светског рата, Комунистичка партија Југославије је добила могућност да оствари свој концепт социјалистичке федералне југословенске државе у којој је српски народ био распршен у пет федералних јединица. При том, како указује познати амерички професор Џон Боуен, југословенски комунистички лидери нису ни покушали да створе социјалну основу за настанак мултиетничког цивилног друштва. Титова краткорочна политичка мудрост, истакао је Боуен, поставила је позорницу за каснију трагедију.³³

Иако ишчезавање заједничке државе Јужних Словена током 1991. године није последица, пре свега, идеолошких разлога, ни тај чинилац није био без значаја.³⁴ Не сме се previdети да је борба за државноправно преобликовање европског Истока и Југоистока почело пројектом о искорењивању комунизма с тих простора. Тој борби су се одмах прикључили и националкомунисти свих југословенских република, осим Србије и делимично Црне Горе. Совјетски Савез се распао, пошто је претходно његов режим у знатној мери допринео паду сателитских комунистичких режима.³⁵ Све ове посткомунистичке земље, настале после слома комунизма и СССР-а, покушале су и покушавају да заснују своје изворно или поновно рађање на буржоаским грађанским принципима, које су претходно оштро одбациле и наводно превазишле.³⁶ Слично су се понеле и све бивше федералне јединице у СФРЈ, осим Србије. С обзиром на значај и дејство и других чинилаца (борба за контролу над богатим налазиштима рудних блага и енергетских извора, посебно на Блиском истоку, у зони Каспијског језера и у Сибиру), ова приврже-

33 John R. Bowen, „The Myth of Global Ethnic Conflict“, *Journal of Democracy*, October, 1996, p. 4–5.

34 Семјуел Хантингтон наглашава значај цивилизацијског чиниоца, посебно значај вере као битног сегмента одређене цивилизације. Он истиче чињеницу да је римски папа прогласио Хрватску „бедомом западног хришћанства“ и успоставио дипломатске односе Ватикана са Словенијом и Хрватском пре других држава чланица Европске заједнице (*The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, New York 1996, стр. 282); С. Аврамов указује, пак, на значај осовине Вашингтон–Ватикан, и на делатност Савета за спољне односе, Билдерберг групе и Трилатералне комисије на нову поделу света и судбину Југославије („Трилатерална комисија, светска влада или светска тиранија“, Идиј Вестерник, 1998, стр. 101–111).

35 Франсоа Фуре пише да је московски режим сам „поставио позорницу за пад сателитских режима“ (*ист. дело*, стр. 74).

36 Ернст Блох је писао: „Тробојница слобода, једнакост, братство није испуњена. Где су заборављене те категорије? Услед чега може да настане тиранија, нова тиранија, тоталитаризам? Ако се заборави француска револуција, која сеже ка нама као што и ми ка њој треба да посегнемо, онда ни социјализам не може бити социјализам“ – наведено према: Данило Баста, *Право под окриљем ујтоије*. Ернст Блох и његова иприродног права, Београд, 1998, стр. 64.

ност носилаца власти у Србији комунистичким идејама (наравно, та приврженост је више на теоријском плану него у практичном понашању) додатно је утицала да садашња СРЈ још ни данас не буде правно призната као легитимна држава, и поред тога што је од једине светске суперсиле, САД, прихватила Дејтонски споразум из 1995. године.³⁷

Иако ни ЕУ није колективно признала СРЈ већ су то само појединачно учиниле њене државе чланице (и у светлу неповољне околности да се ни после осамдесет четири године од Туцовићеве познате изреке³⁸ и након педесет три године комунистичке и неокомунистичке владавине нису у потпуности разбистрили односи између режима на власти у Србији и Црној Гори), чињеница да САД нису де јуре признале СРЈ отвара питање не само опстанка СРЈ него и судбине Србије и Црне Горе. На почетку XX века, велике европске силе су решавале коме ће припасти европски део Турске после слома „болесника на Босфору“. На крају истог века, САД и НАТО, пошто су и сами допринели отварању балканске дилеме,³⁹ сами хоће и да је разреше. Захваљујући прихватању идеја Америчке и Француске револуције, Србија се на крају Првог светског рата нашла на правој страни историје. Слом СССР-а и идеја Октобарске револуције на крају XX века затекли су Србију на погрешној страни историјског тока (без обзира да ли је и колико тај ток у складу с важећим начелима међународног права или са принципима правде), и готово је вратили у време њене битке за васкрс и међународно признање.

Идеје једне револуције (америчке и француске) допринеле су васкрсу и успешном развоју српске државе. Идеје друге револуције (совјетске) један су од узрока неизвесности њене даље судбине.

37 У ваздухопловној бази „Патерсон“ у Дејтону, председник Републике Србије, како сведочи Р. Холбрук, дао је за Споразум и више него што су САД од њега очекивале, а В. Кристофер је рекао председнику Председништва БиХ Алији Изетбеговићу да су САД „оствариле готово све што је он тражио“; Richard Holbrooke, *To end a War*, Random House, New York 1998, p. 304.

38 У децембру 1913. године Туцовић пише да „српска буржоазија није била чак ни толико јака да сломи династичку искључивост између Србије и Црне Горе и да спајањем двеју области једнога истога народа у једну државну целину изађе на толико жељено море преко своје јединствене територије. Место тога између две рођене земље побивају се данас међе, и ако ни на једној ни на другој страни нема ни десет лица која би то могла разумети и одобрити. А краљевски стражари који ће те међе чувати јесу сведоци неспособности буржоазије да изврши дело народног уједињења“; *Србија и Арбанија*, стр. 114–115.

39 З. Видојевић с правом указује да је балканска дилема „много тежа и суровија од европске и америчке дилеме, јер се тиче судбине (укључујући и опстанак) целих народа, етничких и других мањина, као и проналажења модалитета односа међу народима и државама који би онемогућили непрекидну опасност повратка у варварство. Та дилема је суштински повезана и с проблемом идентитета балканских пост-реал-социјалистичких друштава“; *Транзиција, ресијаурација и нео-шовињалистичаризам*, Београд, 1997, стр. 162.

Budimir Košutić*

THE IDEA OF REVOLUTION AND A STATE OF THE SERB PEOPLE

Summary

At the beginning of the XIX century, the idea of revolution, be it bourgeois or socialist, had a deep influence on the resurrection of the Serbian state, its duration and development. Naturally, the influence of these qualitatively different revolutionary ideas on the statehood of the Serbian people in different periods was not of the same intensity. Namely, the ideas leading to the achievement of the French Revolution in 1789 primarily exerted a powerful influence on the resurrection of the Serbian state, i.e. they awakened the national awareness of the Serbs as a single people, scattered in two empires – the Austrian and the Ottoman empires – as well as the need for their national liberation and unification. This specific national awareness, first of all, grew among the Serbian middle class in southern Hungary at the end of the XVIII century, under the influence of the French Encyclopaedists and the western Philosophy of Enlightenment, and then it spread among the Serbs in the Ottoman Empire.

France and French revolutionary ideas played a constant and manifold role in building a Serbian state, at that time. First of all, the need to create a single national state, incorporating Serbs from the Ottoman and the Austrian empires, was rooted in the ideas on which the French bourgeois revolution was founded and accomplished.

However, the French Revolution is also to be credited with opening the Yugoslav dimension of the Serbian question. Namely, in creating and spreading his Illyrian province, particularly from 1809 to 1814, Napoleon endeavoured to cultivate a national awareness among Serbs (in Dalmatia) that differed from the national awareness of the Serbian insurgents in Serbia. The creation of the Illyrian provinces, as the first administrative community of Serbs, Croats and Slovenes under a single name, and with one national language, was intended to serve this purpose.

After the end of World War I, a common state of Southern Slavs was created, based on the ideas born in the French Revolution. This was to be a Yugoslav democratic nation-state, on the model that had come into being in England, France and the United States. From the aspect of international law, this joint state was an old state (because it was a prolongation of Serbia,

* Dr. Budimir Košutić, Professor of the Faculty of Law of the University of Belgrade.

recognised at the Berlin Congress of 1878), but from the viewpoint of Yugoslav constitutional law, it was a new one. Thus, Serbia ceased to exist as a separate state subject.

A second, federally constituted Yugoslavia arose from the ashes of World War II, based on the principles of the socialist revolution in Russia. With the fall of the communist world and the USSR, this state disappeared and the world was again confronted with the Serbian question.

Evidently, the ideas of a bourgeois-liberal revolution, contributed to the revival and successful development of the Serbian state. The ideas of the other, socialist revolution, emerged as one of the causes of the uncertainty of its future.

Key words: *French Revolution. – State of Serbia. – Yugoslavia.*

Budimir Košutić*

L'IDEE DE LA REVOLUTION ET L'ETAT DU PEUPLE SERBE

Résumé

L'idée de la révolution, citoyenne ou socialiste, a profondément influé sur la résurrection, le maintien et le développement de l'Etat serbe au début du XIX siècle. Naturellement, l'influence de telles idées, diverses par leur nature, sur la manifestation de l'Etat chez le peuple serbe n'a pas toujours eu la même intensité selon les périodes de l'histoire. En l'occurrence, la résurrection de l'Etat serbe, c'est-à-dire l'éveil de la conscience nationale d'un peuple, partagé entre deux empires — autrichien et ottoman, ainsi que le besoin d'accéder à la liberté et d'assurer l'union nationale, ont été très profondément influencés par les idées de la Révolution française de 1789. Cette conscience nationale particulière s'est développée tout d'abord dans la communauté serbe du sud de l'Empire austro-hongrois vers la fin du XVIII siècle, sous l'influence des encyclopédistes français et de la philosophie occidentale du siècle des lumières, pour être ensuite transplantée parmi les Serbes de l'Empire ottoman.

L'influence de la France et des idées révolutionnaires françaises sur la pensée étatique serbe de cette époque était constante et s'est exprimée à divers niveaux. Tout d'abord, l'idée de la nécessité de constituer un Etat national uni, dans lequel vivraient ensemble les Serbes de l'Empire Ottoman et de l'Empire Austro-hongrois, trouvait ses racines dans les idées sur lesquelles était basée et conduite la Révolution française.

* Dr Budimir Košutić, professeur à la Faculté de droit de l'Université de Belgrade.

La Révolution française a toutefois joué également un grand rôle dans la création de la dimension yougoslave de la question serbe. En l'occurrence, en créant et en étendant ses provinces illyriennes, surtout entre 1809 et 1814, Napoléon s'est efforcé de développer chez les Serbes une conscience nationale particulière, différente de celle des rebelles serbes. C'est dans cet objectif qu'ont été constituées les provinces illyriennes, en tant que première communauté administrative réunissant les Serbes, les Croates et les Slovènes sous un même nom, et usant d'une même langue populaire.

Après la Première Guerre mondiale a été créé l'Etat commun des Slaves du Sud, sur le fondement des idées issues de la Révolution française. Cet Etat devait être un Etat nation démocratique des Slaves du Sud, à l'image du type d'Etat créé en Angleterre, en France et aux Etats-Unis d'Amérique. Du point de vue du droit international il s'agissait d'un ancien Etat, alors que du point de vue constitutionnel c'était un nouvel Etat. La Serbie a cessé d'exister en tant que sujet étatique particulier.

Des cendres de la Deuxième Guerre mondiale a émergé la deuxième Yougoslavie fédérale, fondée sur les principes de la Révolution socialiste en Russie. Cet Etat a disparu avec l'échec du monde communiste et de URSS, en ouvrant de nouveau la question serbe sur la scène internationale.

Ainsi les idées d'une révolution, citoyenne et libérale, ont assurément contribué à la résurrection et au développement de l'Etat serbe. Celles de la révolution socialiste apparaissent en revanche être une des causes des incertitudes planant sur son avenir.

Mots clés: *Révolution française. – Etat serbe. – Yougoslavie.*